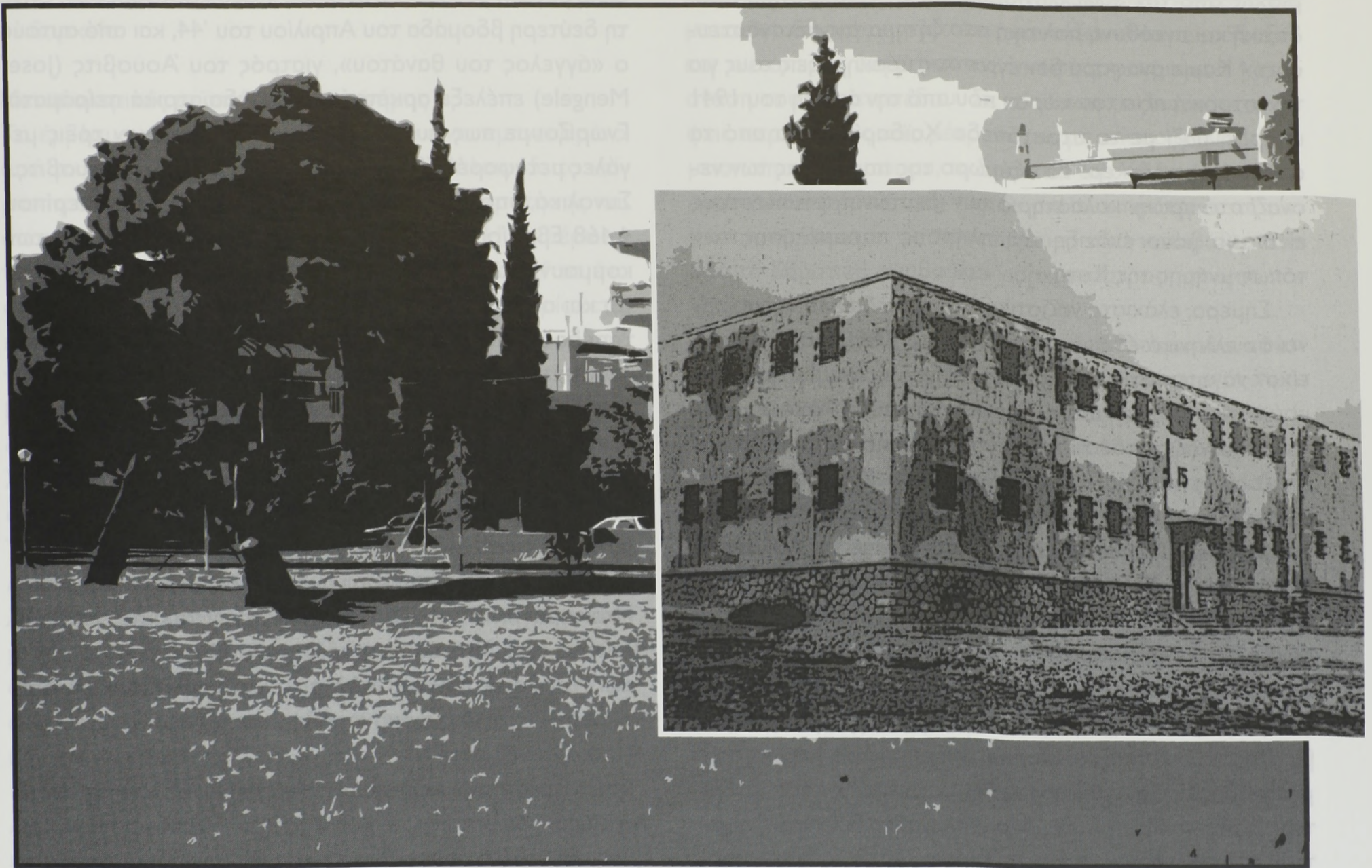

ΤΟ ΣΤΡΑΤΟΠΕΔΟ ΧΑΪΔΑΡΙΟΥ: ΟΨΕΙΣ ΤΗΣ ΚΑΤΟΧΙΚΗΣ ΒΙΟΓΡΑΦΙΑΣ ΤΗΣ ΠΟΛΗΣ ΚΑΙ ΜΙΑ ΜΟΥΣΕΙΟΛΟΓΙΚΗ ΠΡΟΤΑΣΗ ΑΝΑΠΛΑΣΗΣ¹

ΑΝΝΑ ΜΑΡΙΑ ΔΡΟΥΜΠΟΥΚΗ

«Για τους επισκέπτες που εισρέουν στην Ελλάδα κάθε καλοκαίρι η Κατοχή είναι πρακτικά αόρατη, την ώρα που βρίσκονται ξαπλωμένοι στις ηλιόλουστες παραλίες ή εξοικειώνονται με τους ερειπωμένους ναούς και τα θέατρα. Στην Ελλάδα, όπως και αλλού, ο μεταπολεμικός κόσμος κρύβει πολύ καλά την καταγωγή του· για εκείνους όμως που ξέρουν πού να ψάξουν –πίσω από τους φράχτες των εγκαταλειμμένων εβραϊκών επαύλεων, στη Θεσσαλονίκη, στο Χαϊδάρι, όπου οι καινούριες πολυκατοικίες κόβουν τη θέα προς το χώρο της άλλοτε διαβόητης «Βαστίλης της Ελλάδας», ή πίσω από τους πυκνούς θάμνους που κρύβουν τα εγκαταλειμμένα κι ετοιμόρροπα πολυβολεία των Γερμανών, κατά μήκος του ελικοειδούς ορεινού δρόμου από τα Γιάννενα προς την Άρτα–, οι ουλές από τις κατοχικές πληγές της υπάρχουν ακόμη».²

Η Άννα Μαρία Δρουμπούκη είναι υποψήφια διδάκτωρ της νεότερης και σύγχρονης ιστορίας στο Πανεπιστήμιο Αθηνών. Το θέμα της διατριβής της είναι «Τόποι μνήμης της Κατοχής στην Ελλάδα. Μια συγκριτική προσέγγιση».

Η «υγειονομική ταφή του παρελθόντος»³

Στις 3 Ιουλίου 2009 μέλη της «Χρυσής Αυγής» συγκεντρώθηκαν στον χώρο που κάποτε βρισκόταν το ναζιστικό στρατόπεδο συγκέντρωσης (λάγκερ) Παύλου Μελά στη Σταυρούπολη της Θεσσαλονίκης. Το κεντρικό σύνθημά τους ήταν: «Το στρα-

τόπεδο ανήκει στους Έλληνες και όχι στους μετανάστες». Με τη διαμαρτυρία τους αντιτάσσονταν στα σχέδια της κυβέρνησης να μετατραπεί το κατοχικό κολαστήριο σε στρατόπεδο υποδοχής μεταναστών (ανάλογη πρόταση είχε γίνει παλιότερα για τη Μακρόνησο). Οι μισαλλόδοξοι λάτρεις του Ρούντολφ Ες ασφαλώς δεν προάσπιζαν με αυτή τους την κίνηση τη μνήμη των Εβραίων και των αντιστασιακών που φυλακίστηκαν εκεί, κατά τη διάρκεια της ναζιστικής Κατοχής. Μέλημά τους ήταν η προάσπιση της περιοχής από τον «αφελληνισμό» και τη «διαχρονικά προδοτική και ανεύθυνη πολιτική στο ζήτημα της μετανάστευσης».⁴ Καμία αναφορά δεν έγινε στις προκηρύξεις τους για την ιστορική αξία του χώρου που από την άνοιξη του 1941 υπήρξε, μαζί με το στρατόπεδο Χαϊδαρίου, ένα από τα φοβερότερα λάγκερ. Το οξύμωρο της παρουσίας των νεοναζί στο πρώην κολαστήριο των ιδεατών προτύπων τους είναι μία μόνο ένδειξη της πλήρους παραμέλησης των τόπων μνήμης της Κατοχής.

Σήμερα, ελάχιστα ναζιστικά στρατόπεδα έχουν απομείνει σε ελληνικό έδαφος, και όσα μετά βίας «διασώθηκαν» είχαν να υπερκεράσουν τις συμπληγάδες του μεταπολεμικού εθνικού αφηγήματος. Σύμφωνα με αυτό, κάθε απομεινάρι του ναζιστικού παρελθόντος έπρεπε να υποστεί μια ιδιόζουσα μορφή «υγειονομική ταφή». Άλλωστε οι σχέσεις των Ελλήνων ηγετών με τις εκάστοτε κυβερνήσεις της νεοσύστατης Ομοσπονδιακής Δημοκρατίας της Γερμανίας φανέρωναν τη θέληση για ξεπέραςμα του άβολου και οδυνηρού παρελθόντος στη βάση μιας νέας συνεργασίας, με οφέλη κυρίως οικονομικής ή πολιτικο-στρατηγικής φύσεως. Σύμφωνα με τον Χάγκεν Φλάισερ: «Η Ελλάς αποτελούσε (στον «δυτικό κόσμο») το εξέχον παράδειγμα για τη στρέβλωση της επίσημης ιστορικής μνήμης μέσα από τις συμπληγάδες των σκοπιμοτήτων της εσωτερικής και της εξωτερικής πολιτικής».⁵ Αυτές οι συμπληγάδες δεν άφηναν, μεταξύ άλλων, ούτε το ελάχιστο περιθώριο για «μουσειοποιήσεις» των τόπων μνήμης της Κατοχής.

Το στρατόπεδο Χαϊδαρίου

Στο κείμενο αυτό θα «αναγνώσουμε» το στρατόπεδο Χαϊδαρίου ως κοινωνικό κείμενο του οποίου η δημιουργία και η ερμηνεία συνδέεται με συγκεκριμένα αφηγήματα. Η «ανάγνωση» των τόπων μνήμης ως έννοια εκφράστηκε από τον Τζέιμς Γιάνγκ, ο οποίος όρισε τους τόπους μνήμης ως κοινωνικά κείμενα (social texts) που επιδέχονται παραπάνω της μιας αναγνώσεις.⁶

Το στρατόπεδο χτίστηκε το 1937. Στις 10 Σεπτεμβρίου του '43, μετά τη συνθηκολόγηση της Ιταλίας, πέρασε στα χέρια των Γερμανών, και συγκεκριμένα της SD (Sicherheitsdienst, Υπηρεσία Ασφάλειας). Αρχικά λειτουργούσε ως παράρτημα των φυλακών Αβέρωφ της λεωφόρου Αλεξάνδρας. Εγκαινιάστηκε ουσιαστικά στις 3 Σεπτεμβρίου του 1943 με τη μεταφορά κρατουμένων από το στρατό-

πεδο της Λάρισας. Ήταν κυρίως κέντρο μεταγωγών προς τα γερμανικά στρατόπεδα συγκέντρωσης στην κεντρική και ανατολική Ευρώπη και λειτουργούσε με βάση τους κανονισμούς που ίσχυαν σε όλα τα ναζιστικά λάγκερ. Μια από τις πρώτες μεγάλες αποστολές κρατουμένων του Χαϊδαρίου στο Άουσβιτς πραγματοποιήθηκε στις 2 Απριλίου του 1944, με 800 άτομα, 433 εκ των οποίων επιλέχτηκαν για καταναγκαστική εργασία άμα τη αφίξει τους στο Άουσβιτς, στις 11 Απριλίου. Μόλις σαράντα θα επιζήσουν. Μια άλλη μεγάλη μεταφορά, περίπου 1.000 κρατουμένων, έγινε τη δεύτερη βδομάδα του Απριλίου του '44, και από αυτούς ο «άγγελος του θανάτου», γιατρός του Άουσβιτς (Josef Mengele) επέλεξε αρκετούς για ψευδοϊατρικά πειράματα. Γνωρίζουμε πως συνολικά πραγματοποιήθηκαν τρεις μεγάλες μεταφορές Εβραίων από το Χαϊδάρι στο Άουσβιτς.⁷ Συνολικά, υπολογίζεται πως έχουν κρατηθεί εκεί περίπου 4.468 Εβραίοι. Κυρίως όμως ήταν χώρος κράτησης των κομμουνιστών μελών της Αντίστασης. Αυτό επιβεβαιώνεται και από τη μαρτυρία του Εβραίου επιζώντα του στρατοπέδου Μποτόν Ανρύ, στην οποία βρίσκουμε στοιχεία για τη μεταχείριση των κομμουνιστών αιχμαλώτων:

«Από το Χαϊδάρι οργάνωναν τις αποστολές στην Πολωνία. Συλλάμβαναν σποραδικά στην Αθήνα. Εκεί μας συντηρούσε ο Ερυθρός Σταυρός, οι Εβραίοι δικαιούντο μισή μερίδα, τη μισή από τους Ρωμιούς [...]. Γενικώς όσοι εκτελέστηκαν ήταν όλοι κομμουνιστές, φανατικοί μέχρι θανάτου. Τους Εβραίους προόριζαν για άλλου είδους θανάτους. Ήταν πράγματα τρομερά και ανεπανάληπτα αυτά που συμβαίνανε εκεί. Σκηνές τρομερές, αλλά είχαν οι εκτελεσθέντες τρομερό ηθικό. Ο Ναπολέων (σημ. Σουκατζίδης, διερμηνέας) ήταν γερμανομαθής και πάντα έτρωγε ξύλο για ό,τι συνέβαινε».⁸

Στα φασιστικά καθεστώτα η προπαγάνδα χρησιμοποιεί τη συμπληρωματική «πειθώ» της οργανωμένης «νόμιμης» βίας, δηλαδή τον εκφοβισμό και την τρομοκρατία του πληθυσμού. Έτσι και στο Χαϊδάρι διαπιστώνουμε πως η ισοπεδωτική σωματική και ψυχολογική βία που, σύμφωνα με το παραπάνω σχήμα, χαρακτηρίζει τα αυταρχικά καθεστώτα, αποτελεί αυτοσκοπό. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αυτής της άσκησης της «συμπληρωματικής πειθούς» βρίσκουμε στη μαρτυρία της Ρεβέκκας Ααρών:

«Τους έδωσαν τσάπες για να σκάψουν τους τάφους τους σε ένα λόφο. Τους εκτέλεσαν με οπλοπολυβόλα. Ήταν 17 όταν πήγαν στο Χαϊδάρι. Είδα τόσο ξύλο και αίμα... Οι κοπέλες του Ερυθρού Σταυρού μας έδιναν τροφίμα, όχι οι Γερμανοί».⁹ Το ίδιο διαβεβαιώνει και η Ματίνα Αλαλούφ, που κρατήθηκε στο Χαϊδάρι τον Ιούνιο του '44: «Πολύ ξύλο... Φαγητό δεν υπήρχε».¹⁰

Το στρατόπεδο εκκενώθηκε στις 24 Σεπτεμβρίου του '44 και απελευθερώθηκε στις 14 Οκτωβρίου του '44. Σύμφωνα με έναν κρατούμενο: «Το να διαλυθεί το Χαϊδάρι, η μάντρα με τα σφαχτάρια, που έστελνε κάθε τρεις και λίγο

στο θυσιαστήριο της Καισαριανής τα αθώα θύματα, δεν χωρούσε καμία αμφιβολία πως ήτο η αρχή του τέλους. Ενός τέλους δηλαδή που μέχρι την τελευταία ημέρα της αποχωρήσεως των Γερμανών δεν εσταμάτησαν τα κακουργήματα». ¹¹ Από επιστολές κρατουμένων πληροφορούμαστε πως μετά τη Συμφωνία της Βάρκιζας, το κράτος αξιοποίησε, ήδη από το 1946, το στρατόπεδο ως κολαστήριο των αντιφρονούντων, με στόχο κυρίως την απόσπαση «δηλώσεων μετανοίας», ενώ αργότερα το στρατόπεδο λειτούργησε πάλι ως στρατώνας και το Μπλοκ 15 ως πειθαρχείο.

Μεταπολεμικές περιπέτειες της μνήμης

Το έμβλημα της πόλης του Χαϊδαρίου είναι εμπνευσμένο από το στρατόπεδο και απεικονίζει το Μπλοκ 15, το κτίριο-προθάλαμο των εκτελέσεων και χώρο κράτησης και απομόνωσης των κρατουμένων (εικόνα 1). Η καθιέρωση του Μπλοκ 15 ως συμβόλου της πόλης αποτελεί το ένα άκρο ενός παράδοξου δίπολου. Στο άλλο άκρο βρίσκεται η χρόνια παραμέληση και η χρήση του στρατοπέδου από το Υπουργείο Εθνικής Άμυνας. Η δεύτερη ενέργεια συμβολικής σημείωσης του χώρου είναι η μετονομασία του δρόμου που οδηγεί στο στρατόπεδο σε «οδό Αγωνιστών Στρατοπέδου Χαϊδαρίου». Η πλάκα που βρίσκεται μπροστά από το Μπλοκ 15 αναγράφει: «Μπλοκ 15, 1943- '44. Τόπος θυσίας και μαρτυριών των αγωνιστών της Εθνικής Αντίστασης. Ορμητήριο και χαράκωμα του αγώνα για τη λευτεριά του λαού μας» (εικ. 2). Αποσιωπάται στην αναμνηστική πλάκα, αλλά και στη δημόσια μνήμη για το Χαϊδάρι, το γεγονός ότι στο στρατόπεδο κρατήθηκαν και εκτελέστηκαν, εκτός από τους αντιστασιακούς αγωνιστές, και χιλιάδες Εβραίοι.

Μέχρι το 1982, έτος επίσημης αναγνώρισης της Εθνικής Αντίστασης απ' την πρώτη κυβέρνηση του ΠΑΣΟΚ, δεν επιτρεπόταν σε κανέναν η είσοδος στο στρατόπεδο. Ακόμα και οι επιζώντες του Χαϊδαρίου δεν μπορούσαν να επισκεφτούν τον χώρο και να αποτίσουν φόρο τιμής. Μετά την αναγνώριση της Εθνικής Αντίστασης και την καθιέρωση του ηγεμονικού ενωτικού αφηγήματος της εθνικής συμφιλίωσης, σύμφωνα με το οποίο οι πληγές του παρελθόντος έκλειναν στη βάση μιας στερεοτυπικής αντίληψης περί ισάριθμων θυμάτων και των δύο πλευρών, επιτράπηκαν οι εκδηλώσεις μέσα στο στρατόπεδο και στο χώρο του Μπλοκ 15. Η καθιερωμένη γιορτή που επαναλαμβάνεται κάθε χρόνο από το 1982 είναι η εκδήλωση της Πρωτομαγιάς για τους 200 εκτελεσμένους της Καισαριανής, η οποία διαρκεί δύο ημέρες και πραγματοποιείται στο Χαϊδάρι και στο χώρο της εκτέλεσης των 200, στο Σκοπευτήριο Καισαριανής. Στις 27/4/84, με απόφαση του δημοτικού συμβουλίου, το Μπλοκ 15 αναγνωρίστηκε ως μνημείο της Εθνικής Αντίστασης. Σήμερα, η είσοδος στο στρατόπεδο επιτρέπεται μόνο για επίσκεψη στο Μπλοκ 15, που είναι το μοναδικό

κτίριο του στρατοπέδου που ανήκει, ύστερα από ενέργειες της Μελίνας Μερκούρη, στο Υπουργείο Πολιτισμού. Η επίσκεψη στους άλλους χώρους απαγορεύεται για λόγους στρατιωτικού απορρήτου.

Από το 1995 υπήρξε συζήτηση για την απομάκρυνση του στρατοπέδου και τη μετατροπή του σε τόπο ιστορικής μνήμης. Μάλιστα, ο δήμος Χαϊδαρίου με την 293Α/2005 απόφαση κήρυξε την έκταση του στρατοπέδου ιστορικό τόπο. Πολλές απ' τις προτάσεις του δημοτικού συμβουλίου περί δημιουργίας αρχείου, τεχνολογικού κέντρου και μουσείου Εθνικής Αντίστασης φαντάζουν υπεραισιόδοξες και ουτοπικές, λαμβάνοντας υπόψη τη σημερινή κατάσταση του στρατοπέδου. Σε αντίθεση με αυτές τις σκέψεις περί όψιμης και, μέχρι τώρα, μη υλοποιήσιμης μνημειοποίησης του τόπου, τη δεκαετία του '60 το άλλοτε κολαστήριο παρέμενε στο περιθώριο των προτεραιοτήτων, με αποκορύφωμα τις προσπάθειες που καταβάλλονταν από το δημοτικό συμβούλιο για τη μετατροπή του σε πανεπιστημιούπολη.

Στις 11/06/2007, σε συνεδρίαση του διευρυμένου Νομαρχιακού Συμβουλίου Αθήνας-Πειραιά, ο υπουργός Άμυνας υποσχέθηκε τη δημιουργία μουσείου Εθνικής Αντίστασης στο Μπλοκ 15. Δεν δόθηκε ωστόσο συγκεκριμένο χρονοδιάγραμμα. Ο Αναπτυξιακός Σύνδεσμος Δυτικής Αθήνας και οι πολίτες του Χαϊδαρίου διεκδικούν εδώ και χρόνια τη μετατροπή του στρατοπέδου σε χώρο μνήμης που θα περιλαμβάνει και μουσείο. Η πρόεδρος των Αγωνιστών της Εθνικής Αντίστασης Χαϊδαρίου Μαρία Καντερέ, η οποία διεκδικεί χρόνια το κλείσιμο του στρατοπέδου και την ανάδειξή του ως τόπου μνήμης, μας ανέφερε πως μέχρι πριν λίγα χρόνια στο Χαϊδάρι υπήρχε ένα μικρό μουσείο με αντικείμενα αγωνιστών και κρατουμένων του στρατοπέδου, τα οποία όμως ξαφνικά εξαφανίστηκαν, όταν ο δήμος τα μετέφερε σε άλλο χώρο. Έκτοτε η τύχη τους αγνοείται. ¹² Η παράξενη μοίρα των μετακομίσεων ελληνικών αρχείων έπληξε και το Χαϊδάρι, με μη αναστρέψιμα, όπως φαίνεται, αποτελέσματα.

Ο δήμος έχει έρθει σε επαφή με το Πανευρωπαϊκό Δίκτυο Στρατοπέδων Συγκέντρωσης του Β' Παγκοσμίου Πολέμου με σκοπό να εντάξει το Χαϊδάρι σ' αυτό τον οργανισμό και να προβάλει την ιστορία του στρατοπέδου διεθνώς. Το Μπλοκ 15 δεν διατηρείται σε καθόλου καλή κατάσταση και δεν συντηρείται. ¹³

Μουσειολογική πρόταση ανάδειξης του στρατοπέδου

«Όταν οι Γερμανοί μετέτρεψαν τα τρομερά και απαίσια στρατόπεδά τους με τα κρεματόρια σε μουσεία, εδώ στην Ελλάδα εξαφανίζονται τα ίχνη των εγκλημάτων τους. Γκρέμισαν, αντί να ανακηρύξουν ιερό και διατηρητέο κτίριο τη Μέρλιν. Το Σκοπευτήριο της Καισαριανής, που μετά την απελευθέρωση είχε χαρακτηριστεί «ιερός τόπος» και ονομάστηκε «ΘΥΣΙΑΣΤΗΡΙΟ ΛΕΥΤΕΡΙΑΣ», παραμένει ακόμα

σκοπευτήριο. Και το Χαϊδάρι, το φοβερότερο γερμανικό στρατόπεδο στην Ελλάδα, παραμένει στρατιωτική βάση και με μεγάλη δυσκολία επιτρέπεται τα τελευταία τέσσερα χρόνια στον Δήμο Χαϊδαρίου να οργανώνει ένα ολιγάριθμο με πούλμαν προσκύνημα μπροστά στο φοβερό μπλοκ 15 [...]. Όμως το Χαϊδάρι έχει πλατιά, πανελλαδική και παγκόσμια σημασία. Είναι το γερμανικό Νταχάου στην Ελλάδα. Ο ΒΩΜΟΣ της θυσίας του λαού της. Είναι ταυτόχρονα και το ΚΑΣΤΡΟ της. Το Πανελλαδικό Κάστρο. Το μετερίζι των αγωνιστών της Αντίστασης όλης της χώρας [...] Δεν επιτρέπεται να συνεχίζεται η υποτίμηση του Χαϊδαρίου ακόμα και σήμερα».¹⁴

Σύμφωνα με τον Maurice Halbwachs: «Δεν υπάρχει συλλογική μνήμη που να μην κινείται μέσα σε ένα χωρικό πλαίσιο αναφοράς».¹⁵ Η επίγνωση του σημαντικού ρόλου που έπαιξε το στρατόπεδο Χαϊδαρίου στη διάρκεια της ναζιστικής Κατοχής, αλλά και η σημερινή παραμέληση του χώρου, συνέτειναν στην απόφαση να προτείνουμε τη μουσειοποίησή του.¹⁶ Το δυσκολότερο σημείο στην ανάδειξη του μνημονικού τόπου ήταν το γεγονός πως το πιο σημαντικό κομμάτι της ιστορίας του στρατοπέδου δεν είναι ορατό. Δεν υπάρχουν επίσης υλικά τεκμήρια από τη ζωή των κρατουμένων στο στρατόπεδο, τα οποία θα μπορούσαν να αποτελέσουν τον βασικό κορμό μιας μουσειολογικής πρότασης. Τα άυλα στοιχεία της μνήμης ήταν περισσότερα και ίσως πιο σημαντικά απ' τα υλικά, και αυτό είναι το στοιχείο που έκανε το εγχείρημα ακόμα πιο δύσκολο, καθώς αυτά τα στοιχεία έπρεπε να εγγραφούν στην πρόταση και να ληφθούν υπόψη στην διαδικασία μνημειοποίησης.

Στόχος της πρότασης είναι μέσω μιας διαδικασίας αναστοχασμού να ενεργοποιηθεί και να επικαιροποιηθεί η μνήμη. Αυτό θα γίνει εφικτό με μια ήπια παρέμβαση στο χώρο του στρατοπέδου που δεν θα αλλοιώνει το φυσικό τοπίο αλλά θα κάνει κατανοητή τη λειτουργία του και το ρόλο που έπαιξε στη διάρκεια της Κατοχής, με τη σήμανση των χώρων και την οργάνωση επισκέψεων εκπαιδευτικού χαρακτήρα, κάτι που προϋποθέτει την ένταξη του στρατοπέδου στην εκπαιδευτική διαδικασία.¹⁷ Παράλληλα, προτείνεται η ένταξη του Χαϊδαρίου σε δίκτυο αντίστοιχων αθηναϊκών και ευρωπαϊκών τόπων της «δύσκολης κληρονομιάς».¹⁸ Η βασική αρχή που θα διέπει το «Μουσείο Αντίστασης και Μνήμης» στο Χαϊδάρι θα απορρέει από την άποψη του E. P. Thomson πως η ιστορία απαρτίζεται από επεισόδια, που εάν δεν μπορούμε να κατανοήσουμε εισερχόμενοι βαθιά μέσα σε αυτά, δεν μπορούμε να κατανοήσουμε και την ιστορία στο σύνολό της. Στο προτεινόμενο μουσείο δεν θα κυριαρχούν τα αντικείμενα αλλά οι εμπειρίες, οι συμπεριφορές και τα βιώματα των ανθρώπων που κρατούνταν στο στρατόπεδο. Είναι σαφές πως σε αυτό το κείμενο δεν μπορεί να αναλυθεί σε όλο της το

εύρος η μουσειολογική πρόταση, αλλά θα δοθούν κάποιες συντεταγμένες προσδιορισμού.

Μουσείο Αντίστασης και Εκτόπισης

Στην Ελλάδα υπήρχε πάντοτε η τάση να συνδέεται ο όρος «μουσείο» με την αρχαιολογία. Στον κατάλογο των μουσείων του Υπουργείου Πολιτισμού δεν βρίσκουμε πολλά ιστορικά μουσεία, και αρκετά είναι παράλληλα λαογραφικά και εθνογραφικά. Ιδιαίτερα για την περίοδο της Κατοχής, η απουσία ενός μουσείου που θα προσέγγιζε με σύγχρονη ματιά την εν λόγω περίοδο είναι μια δυσάρεστη πραγματικότητα. Όπως σχολιάζει η Οντέτ Βαρών-Βασάρ: «Στη χώρα μας το αρχαιολογικό μας παρελθόν έχει συνδέσει την έννοια μουσείο με τα αρχαιολογικά ευρήματα. Το αίτημα για ένα μουσείο που θα προσέγγιζε με μια σύγχρονη ματιά το σύνολο της ιστορικής εκείνης περιόδου, που θα ήταν και παράλληλα Κέντρο Ερευνών, δεν φαίνεται να έχει ακόμα διατυπωθεί».¹⁹

Έχοντας κατά νου το γεγονός πως η μουσειακή έκθεση είναι μια αναπαράσταση και ένας τρόπος επανερμηνείας του παρελθόντος, το μουσείο στο Χαϊδάρι θα επικεντρώνεται στη βιωμένη εμπειρία. Ένα σημαντικό εργαλείο είναι η προφορική ιστορία, η οποία πλέον εντάσσεται στα σύγχρονα μουσεία, αφού η αμεσότητά της δρα πολύ πιο αποτελεσματικά απ' ό,τι ένα παραδοσιακό εκθετικό μέσο. Στο μουσείο του Χαϊδαρίου η προφορική ιστορία θα είναι κυρίαρχη. Η πρότασή μας δεν περιλαμβάνει μια λεπτομερή περιγραφή των μουσειογραφικών λύσεων που θα δοθούν στο μουσείο Χαϊδαρίου, αλλά περισσότερο ασχολείται με τις ιδέες και το θεωρητικό υπόβαθρο, πάνω στο οποίο θα στηριχθεί όλη η δημιουργία του μουσείου και των εκθέσεών του.

Με βάση τη διαίρεση των ιστορικών εκθέσεων που επιχειρεί η Kavanagh, σε αφηγηματικές, περιγραφικές και αναλυτικές, η έκθεσή μας θα μπορούσε να ενταχθεί στην τρίτη κατηγορία. Η αφηγηματική έκθεση, όπως συνδηλώνει το όνομά της, αφηγείται μια ιστορία και είναι το βασικό εργαλείο ενός ιστορικού στην προσπάθειά του να συνδέσει μια σειρά από γεγονότα. Σ' αυτές τις εκθέσεις τηρούνται αυστηρά τα χρονολογικά πλαίσια. Η περιγραφική έκθεση επικεντρώνεται στην παρουσίαση γεγονότων, εικόνων, προσώπων και στην ερμηνεία/ανάλυσή τους. Οι αναλυτικές εκθέσεις είναι οι πιο συνηθισμένες, η δημιουργία τους όμως συνιστά ένα δύσκολο εγχείρημα. Διερευνούν τα γεγονότα όχι μέσω της ανεύρεσης των αιτιών και των αποτελεσμάτων τους, αλλά μέσα από την ανακάλυψη του τρόπου σκέψης των υποκειμένων, της ανίχνευσης των συναισθημάτων τους και των κινήτρων που τους ώθησαν σε μία πράξη. Στην πράξη, η αναλυτική έκθεση μπορεί να ενσωματώσει στοιχεία της αφηγηματικής και της περιγραφικής έκθεσης, αλλά διαφέρει απ' αυτές στο ότι διερευνά με σκεπτικισμό όλες τις πηγές και τους «μύθους».²⁰

Στις αναλυτικές εκθέσεις δεν παρατίθενται γεγονότα, ούτε παρουσιάζονται στατικά οι ιστορικές περίοδοι. Αυτό που επιχειρούμε στο μουσείο του Χαϊδαρίου είναι να θέσουμε ερωτήματα χρησιμοποιώντας πολλούς σημειωτικούς τρόπους, το κείμενο, την εικόνα, το διαδίκτυο, την τεχνολογία. Οι δυσκολίες προαναφέρθηκαν: Δεν διαθέτουμε παρά ελάχιστο αρχειακό υλικό για την τεκμηρίωση των εκθεμάτων και τα προσωπικά αντικείμενα των κρατούμενων χάθηκαν με την πάροδο των χρόνων. Τα μηνύματα στους τοίχους των φυλακών σβήστηκαν και το στρατόπεδο ανακαινίστηκε για να συνεχίσει να είναι στρατώνας και σχολή εκπαίδευσης. Γι' αυτό και η έκθεση είναι ιδεοκεντρική, βασισμένη στην οπτική παρουσίαση ιδεών και προσωπικών μαρτυριών. Επιλέχτηκε το μουσείο στο Χαϊδάρι να είναι βασισμένο σε ιδέες, και όχι σε εκθέματα, λόγω και της αδυναμίας εύρεσης αντικειμένων, ακολουθώντας το παράδειγμα του «Μουσείου Ανοχής» στο Λος Άντζελες (Museum of Tolerance).²¹ Το συγκεκριμένο μουσείο δεν διαθέτει αρκετά εκθέματα (όπως και το Εβραϊκό Μουσείο στο Βερολίνο για τη θεματική ενότητα της Σοά) και επικεντρώνεται στο Ολοκαύτωμα, έχοντας ως στόχο να ευαισθητοποιήσει το κοινό και σε ευρύτερα θέματα ρατσισμού σήμερα. Σε όλη τη διάρκεια της επίσκεψης τίθενται ερωτήματα και ο επισκέπτης εμπλέκεται ενεργά σε μια διαδικασία αυτενέργειας και διάδρασης.²²

Στο μουσείο του Χαϊδαρίου η έκθεση δεν θα είναι η καρδιά όλων των λειτουργιών του μουσείου, αλλά ένα ισχυρό μέσο επικοινωνίας με το κοινό. Το μουσείο που δεν είναι διδακτικό και προσπαθεί να επικοινωνήσει δύσκολα μηνύματα με ποικίλους τρόπους, ονομάστηκε από τον Julian Spalding «ποιητικό μουσείο». Σύμφωνα με τον Spalding, τα μουσεία μόλις που άρχισαν να κατανοούν τη δύναμή τους ως αφηγητές ιστοριών και επικοινωνιακά μέσα με το κοινό. Ο ίδιος πιστεύει πως τα μουσεία λειτουργούν περισσότερο συμβολικά, εξ ου και ο ορισμός «ποιητικό μουσείο».²³ Σήμερα έχουμε πολλά παραδείγματα μουσείων που δεν περιέχουν σχεδόν καθόλου αντικείμενα και αντ' αυτού προτάσσουν τις διαδραστικές και νοηματικές εκθέσεις. Αυτό είναι αποτέλεσμα της προόδου που σημειώθηκε τις δεκαετίες του 1960- '70 με τα επιστημονικά, πολιτιστικά κέντρα και τα παιδικά μουσεία. Αυτά τα μουσεία ιδεών ανέπτυξαν καινούργιες μεθόδους επικοινωνίας και διεύρυναν την έννοια και τις δυνατότητες του παραδοσιακού, συμβατικού μουσείου. Ένα τέτοιο παράδειγμα είναι το «Μουσείο εβραϊκής διασποράς» στο Τελ Αβίβ («Museum of the Jewish Diaspora»), το οποίο δεν περιέχει συλλογές και μοναδικό εργαλείο του είναι οι ιστορίες που αφηγείται, η πορεία του εβραϊκού λαού από τα αρχαία χρόνια έως σήμερα.

Ως αποτέλεσμα της συνολικής ανάγνωσης του τοπίου του στρατοπέδου και της αξιολόγησης των ιστορικών του κτισμάτων, καταλήξαμε σε μια κύρια διαδρομή μνήμης, η

οποία θα διασχίζει όλους τους χώρους του στρατοπέδου. Σε όλη τη διάρκεια της διαδρομής, θα υπάρχουν πινακίδες που θα ενημερώνουν τον επισκέπτη για τη χρήση και λειτουργία των κτιρίων. Παρακάτω ακολουθεί ο χάρτης του στρατοπέδου με την κύρια διαδρομή μνήμης.

Χάρτης μνήμης

Για την καλύτερη κατανόηση των λειτουργιών των χώρων του στρατοπέδου, σε έναν χάρτη του στρατοπέδου συγκεντρώσαμε μαρτυρίες επιζώντων του Χαϊδαρίου, σε συνδυασμό με βιβλιογραφικές πηγές, αρχεία, εικόνες, σχέδια και παλιές φωτογραφίες. Όλα αυτά τα στοιχεία σωματοποιούν τη μνήμη, συσχετίζονται με χώρους, κτίσματα, διαδρομές, δίνοντας μ' αυτόν τον τρόπο μια άλλη δυναμική στο μνημονικό τοπίο. Ο «χάρτης μνήμης» θα αποτελέσει για τους επισκέπτες ένα στέρεο υπόβαθρο, έναν ενδεικτική ιστορικής μνήμης με πυκνές πληροφορίες, που με μια ιδιαίτερη γραφιστική επεξεργασία θα μπορέσει να αποτελέσει ένα σημαντικό εργαλείο πληροφόρησης για τους μελλοντικούς επισκέπτες του στρατοπέδου.

Σύνδεση με μνημονικούς τόπους Κατοχής στην Αθήνα

Το Χαϊδάρι θα μπορούσε να ενταχθεί σε ένα «δίκτυο ενοποίησης μνημονικών τόπων», που θα περιλαμβάνει το κτίριο της Μέρλιν (το οποίο είναι αναπόσπαστο κομμάτι του Χαϊδαρίου, λόγω του ότι αποτελούσε προθάλαμο του στρατοπέδου για τους κρατούμενους, καθώς ήταν η έδρα των SS), τα υπόγεια της οδού Κοραή και το Σκοπευτήριο της Καισαριανής.²⁴ Η σύνδεση των τόπων αυτών θα μπορούσε να επισημανθεί στον οδηγό του στρατοπέδου Χαϊδαρίου, ενώ μια ακόμα λύση θα ήταν η οργανωμένη επίσκεψη σε συγκεκριμένες μέρες και ώρες με ξενάγηση. Αυτόνομο είναι πως αυτά τα μέρη θα απελευθερωθούν απ' την υπάρχουσα χρήση τους, και θα αναδειχθούν ως ιστορικοί τόποι μνήμης, κάτι δύσκολο στην περίπτωση της Μέρλιν που έχει κατεδαφιστεί εντελώς υπηρετώντας πλέον την Αφροδίτη και όχι την Κλειώ (μετατροπή σε πολυκατάστημα ομορφιάς)...

Το παρελθόν που δεν παρέρχεται...

Ο Ανρύ Ρουσό, αλλά και ο Έρνστ Νόλτε, χρησιμοποίησαν τη φράση «το παρελθόν που δεν παρέρχεται» για να τονίσουν τη δυναμική που ενέχει το παρελθόν του Β' Παγκοσμίου Πολέμου.²⁵ Αυτό το παρελθόν μπορεί να βρίσκεται σε υπερπροσφορά ή να απωθείται σε βαθμό ουσιαστικής εξάλειψης, στοιχεία που καταδεικνύουν την αδυναμία (επαν)οικειοποίησης μ' αυτό και αποδοχής του. Απ' την άλλη, ο Πιερ Νορά υπενθυμίζει πως ακόμα και η υπερπροσφορά μνήμης είναι σημάδι ουσιαστικής ένδειας αυτής. Πάντως, ο πόλεμος αποκτά συνεχώς επικαιρότητα που δρομολογεί νέες διεγκυστίνδες συζητήσεων. Ενδεικτικά μόνο παραδείγματα «πολέμων της μνήμης» μπορεί

κανείς να διαβάσει σχεδόν σε καθημερινή βάση στις στήλες των εφημερίδων. Το παρελθόν γίνεται αντιληπτό ως διαφιλονικούμενος χώρος. Ο περιβόητος ελληνικός «διάλογος για την Ιστορία», για την περίοδο του Εμφυλίου, είναι μόνο ένα από τα παραδείγματα της «δεύτερης ζωής του παρελθόντος», των διαδοχικών δηλαδή επιβιώσεων του παρελθόντος μέχρι σήμερα, σύμφωνα με τον Αντώνη Λιάκο.²⁶ Η «μνήμη» ως όρος μάς κατευθύνει προς τη σχέση παρόντος-παρελθόντος και προς μια διαλεκτική ένταση ανάμεσα στο παρελθόν και το παρόν. Μένει μόνο να δούμε κατά πόσον και οι ελληνικοί τόποι μνήμης της περιόδου θα ενταχθούν σε αυτό το σχήμα ή θα παραμείνουν στα απολεσθέντα των προτεραιοτήτων της πολιτιστικής μας πολιτικής.

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

- 1 Το κείμενο αυτό αποτελεί επεξεργασμένο μέρος της διπλωματικής μου εργασίας για το ΠΜΣ «Μουσειακές Σπουδές» του ΕΚΠΑ, στην οποία ασχολήθηκα με το στρατόπεδο Χαϊδαρίου και τις δυνατότητες μουσειολογικής του αξιοποίησης. Ιδιαίτερες ευχαριστίες οφείλω στην Οντέτ Βαρών-Βασάρ, που ως μέλος της τριμελούς επιτροπής επίβλεψης είχε καίριο συμβουλευτικό ρόλο σε όλη την πορεία εκπόνησης της εργασίας.
- 2 Βλ. Mark Mazower, *Στην Ελλάδα του Χίτλερ. Η εμπειρία της Κατοχής*, εκδ. Αλεξάνδρεια, Αθήνα 1994, σ. 407.
- 3 Όρος του Χάγκεν Φλάισερ για τα άβολα στοιχεία του παρελθόντος, τις ασύμφωρες πτυχές της σύγχρονης ιστορίας που «θάβονται» στη σιωπή. Βλ. Χ. Φ., *Οι πόλεμοι της Μνήμης. Ο Β΄ Παγκόσμιος Πόλεμος στη δημόσια ιστορία*, Νεφέλη, Αθήνα 2008, σ. 503.
- 4 <http://xryshaygh.wordpress.com/2009/07/04/%CF%84%CE%BF-%CF%83%CF%84%CF%81%CE%B1%CF%84%CF%8C%CF%80%CE%B5%CE%B4%CE%BF-%CE%B1%CE%BD%CE%AE%CE%BA%CE%B5%CE%B9-%CF%83%CF%84%CE%BF%CF%85%CF%82-%CE%AD%CE%BB%CE%BB%CE%B7%CE%BD%CE%B5%CF%82-%CE%BA%CE%B1/> (14/1/2012).
- 5 Χ. Φ., «Εισαγωγή», στο Χάγκεν Φλάισερ (επιμ.), *Κατοχή-Αντίσταση 1941-1944, Τα Νέα*, Σειρά: «Έξι στιγμές του εικοστού αιώνα», τόμ. 4, Αθήνα 2010, σ. 10.
- 6 Βλ. το πολύ καλό βιβλίο: James Young, *The Texture of Memory: Holocaust Memorials and Meaning*, Yale University Press, Ν. Χέιβεν 1993, στο οποίο αναλύονται τα μνημεία του Ολοκαυτώματος σε πολλές χώρες της Ευρώπης, αλλά και στο Ισραήλ και τις ΗΠΑ.
- 7 23 Μαρτίου 1944 700-1000 Εβραίοι Αθήνας, 9 Ιουνίου '44 1.795 Εβραίοι Κέρκυρας, 24 Ιουλίου 1944 1.673 Εβραίοι Ρόδου. Βλ. Ερρίκος Σεβίλλιας, *Αθήνα- Άουσβιτς*, Εστία, Αθήνα 1995, σ. 39-40· Χάγκεν Φλάισερ, *Στέμμα και Σβάστικα. Η Ελλάδα της Κατοχής και της Αντίστασης 1941-1944*, τόμ. β΄, Παπαζήσης, Αθήνα 1995, σ. 340.
- 8 Ψηφιακό Αρχείο Μαρτυριών Ολοκαυτώματος (Visual History Archive, University of Southern California), αριθμός συνέντευξης 42858. Το Visual History Archive –που δημιουργήθηκε με χορηγία του Ιδρύματος για τη Σοά [Ολοκαύτωμα] του Στίβεν Σπίλμπεργκ– είναι το μεγαλύτερο οπτικοακουστικό ιστορικό αρχείο στον κόσμο. Η συλλογή του περιλαμβάνει σχεδόν 52.000 μαρτυρίες, ως επί το πλείστον Εβραίων επιζώντων του Ολοκαυτώματος, που βιντεοσκοπήθηκαν σε 56 χώρες και σε 32 γλώσσες κατά το διάστημα 1994-1999. Τα δικαιώματα του αρχείου για την

Ευρώπη έχει το Ελεύθερο Πανεπιστήμιο του Βερολίνου (FUB). Χάρη σε σύμβαση συνεργασίας του Πανεπιστημίου Αθηνών με το Ελεύθερο Πανεπιστήμιο (η οποία ξεκίνησε τον Απρίλιο του 2010, από ερευνητικό ταξίδι του Χάγκεν Φλάισερ με 17 προ- και μεταπτυχιακούς φοιτητές στο FUB και σε τόπους μνήμης της ναζιστικής Γερμανίας), το Τμήμα Ιστορίας του Πανεπιστημίου Αθηνών έχει πρόσβαση στην εν λόγω τεράστια βάση δεδομένων. Στο εργαστήριο πληροφορικής του Τμήματος (Φιλοσοφική Σχολή, 8ος όρ.) υπάρχουν πέντε υπολογιστές ειδικά διαμορφωμένοι για την πρόσβαση στο αρχείο. Για περισσότερες πληροφορίες, βλ. <http://www.arch.uoa.gr/anakoinoiseis-drasthriothtes-kai-prokhryzeis/drasthriothtes/drasthriothtes-tomea-istorias/probolidrasthriothtas-tomea-istorias/usc-shoah-foundation-institutes-visual-history-archive-ekpa.html> (23/12/2011). Πρόσβαση στο αρχείο έχει και το Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο.

- 9 Visual History Archive, αριθμός συνέντευξης 45239.
- 10 Visual History Archive, αριθμός συνέντευξης 48964.
- 11 Από χρονογράφημα του Νίκου Γ. Μεταξωτού (Φεβρ. 1982), στο Κώστας Χατζηπατέρας / Μαρία Φαφαλιού-Δραγώνα, *Μαρτυρίες 1941-'44. Η Αθήνα της Κατοχής*, Κέδρος, Αθήνα 2003, σ. 99.
- 12 Συνέντευξη με την κυρία Μαρία Καντερέ στις 25 Ιανουαρίου 2008.
- 13 Τον Ιούλιο του 2011, η γράφουσα μαζί με τον Χάγκεν Φλάισερ, συνέταξαν δημόσια έκκληση σωτηρίας του Μπλοκ 15 στην εφημερίδα *Τα Νέα*. Σε απάντησή του, ο υπουργός Άμυνας υποσχέθηκε τη δημιουργία μουσείου στο Μπλοκ. Οψόμεθα... Βλ. <http://www.tanea.gr/ellada/article/?aid=4639398> και <http://www.tanea.gr/politismos/article/?aid=4666033> (2/7/2011).
- 14 Βλ. Αντώνης Φλούντζης, *Στρατόπεδο Χαϊδαρίου. Κάστρο και βωμός της Εθνικής Αντίστασης*, Παπαζήσης, Αθήνα 1986, σ. 142-143. Ο Φλούντζης κρατήθηκε στο Χαϊδάρι λόγω της συμμετοχής του στο ΚΚΕ, και έγινε ο γιατρός του στρατοπέδου. Η προσφορά του στο αναρρωτήριο του Χαϊδαρίου ήταν πολύ σημαντική. Ουσιαστικά η μαρτυρία του, μαζί με αυτή του Θέμου Κορνάρου, αποτελούν τις μοναδικές γραπτές πηγές για το Χαϊδάρι.
- 15 Maurice Halbwachs, *On Collective Memory*, University of Chicago Press, Σικάγο 1992, σ. 22.
- 16 Αυτό έγινε στο περιορισμένο ακαδημαϊκό πλαίσιο της εκπόνησης διπλωματικής εργασίας, αλλά και με την κατάθεση της πρότασης το 2008 στο δήμο Χαϊδαρίου, χωρίς ωστόσο κάποια επίσημη αντίδραση και απάντηση.
- 17 Στα σχολικά βιβλία δεν γίνεται καμία αναφορά στο στρατόπεδο, αλλά και η περίοδος 1941-1949 (εάν προλάβει ο εκπαιδευτικός να διδάξει τον Εμφύλιο) είναι συμπυκνωμένη. Στα 429 ερωτηματολόγια σχετικά με την Κατοχή και τον Εμφύλιο που διανεμήθηκαν από τον Χάγκεν Φλάισερ κατά το ακαδημαϊκό έτος 2004-2005, στο πλαίσιο μαθήματος της νεότερης ιστορίας με σχετική θεματική στο Πανεπιστήμιο Αθηνών, μόνο τρεις φοιτητές/ριες απάντησαν σωστά στην ερώτηση «Τι γνωρίζετε για το Χαϊδάρι».
- 18 Η Sharon Macdonald ονόμασε «δύσκολη κληρονομιά» τη μουσειοποίηση τόπων μνήμης της «δύσκολης ιστορίας», όπως είναι η ιστορία του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου. Είναι δύσκολη η ανάδειξη αυτών των πτυχών του παρελθόντος, γιατί διαγράφουν τις θετικές αυτο-εικόνες που έχουν σχηματίσει οι λαοί για το παρελθόν τους και αυτό συνεπάγεται την ανάδυση κατακερματισμένων ή «φυματικών» μνημών. Βλ. Sharon Macdonald, «Ερμηνεύοντας τη δύσκολη κληρονομιά», *Τετράδια Μουσειολογίας* 7 (2010), σ. 14-16. Υπάρχουν ακόμα οι όροι «παράφωνη κληρονομιά», «κληρονομιά της φρίκης», «αρνητική κληρονομιά».
- 19 Βλ. Οντέτ Βαρών-Βασάρ, «Η προβληματική των Μουσείων της Γενοκτονίας και της Αντίστασης: ευρωπαϊκό και αμερικανικό μο-

ντέλο», στο της ίδιας (επιμ.), *Η ανάδυση μιας δύσκολης μνήμης. Κείμενα για την Γενοκτονία των Εβραίων*, Εστία, Αθήνα (υπό έκδοση).

- 20 Σύμφωνα με τους Carlsson και Agren, έτσι όπως αναφέρεται στην Kavanagh, υπάρχουν πέντε τύποι εκθέσεων, οι εκθέσεις με εκθέματα χωρίς πινακίδες, λεζάντες και υποτιτλισμό, οι εκθέσεις με πινακίδες, οι θεματικές, οι αφηγηματικές και οι ολιστικές ή κατανοήσιμες εκθέσεις (έτσι μεταφράζω, μάλλον αδόκιμα, τους όρους total-comprehensive exhibition). Η έκθεσή μας θα ανήκει στην τελευταία κατηγορία, στην οποία ο επισκέπτης ανακαλύπτει μόνος του και με ενεργό τρόπο την έκθεση, μέσα από σύγχρονα εκθετικά μέσα, διαφορετικά σημεία εισόδου στον εκθεσιακό χώρο και χρησιμοποιώντας την ικανότητά του να συνδέει γεγονότα με το παρόν και την καθημερινότητά του. Βλ. Gaynor Kavanagh, *History Curatorship*, Smithsonian Institution Press, Ουάσιγκτον 1990, σ. 131-135 [πρώτη έκδοση: Leicester University Press, Μ. Βρετανία 1990].
- 21 Στο «Μουσείο Ανοχής» ο επισκέπτης πρέπει, στην αρχή της επίσκεψης, να επιλέξει να ανοίξει μία απ' τις δύο πόρτες που γράφουν «prejudiced» (προκατειλημμένος) και «unprejudiced» (μη προκατειλημμένος). Παρόλα αυτά, εάν επιλέξει τη δεύτερη πόρτα θα τη βρει κλειστή, υποδηλώνοντας με αυτόν τον τρόπο πως όλοι είμαστε προκατειλημμένοι. Στην έκθεση του «Μουσείου Ανοχής» δίνεται μεγάλη έμφαση στη δύναμη του λόγου, ο οποίος είναι τόσο σημαντικός που τα λόγια μετατρέπονται σε εκθέματα, γύρω απ' τα οποία «χτίζεται» η έκθεση. Βλ. Julian Spalding, *The Poetic Museum. Reviving Historic Collections*, Prestel, Μόναχο-Λονδίνο-Ν. Υόρκη 2002, σ. 22-23.
- 22 Περισσότερα σχετικά με το «Μουσείο Ανοχής», βλ. Βαρών-Βασάρ, «Η προβληματική των Μουσείων της Γενοκτονίας και της Αντίστασης», στο της ίδιας (επιμ.), *Η ανάδυση μιας δύσκολης μνήμης*, ό.π.

23 Σύμφωνα με τον Spalding, το καλύτερο «μουσείο συναισθημάτων» είναι το Μουσείο Ολοκαυτώματος των Ηνωμένων Πολιτειών, εάν κρίνει κανείς ένα μουσείο όχι απ' το τι περιέχει αλλά απ' αυτά που προσφέρει στους επισκέπτες, οι οποίοι φτάνουν τους 5.000 τη μέρα. Βλ. Spalding, *The Poetic Museum*, ό.π., σ. 9, 73, 148.

24 Το Σκοπευτήριο Καισαριανής, έμβλημα της αριστερής αντίστασης, δεν διαθέτει παρά ένα μνημείο που δεν είναι ανοικτό σε μόνιμη βάση και βρίσκεται δίπλα στη Σκοπευτική Εταιρεία. Οι κάτοικοι διαμαρτύρονται χρόνια για την συνεχή φθορά του ιστορικού τόπου από τις εξοστρακισμένες σφαίρες. Η Σκοπευτική Εταιρεία αμέσως μετά την αποχώρηση των Γερμανών, τον Οκτώβρη του 1944, εγκαταστάθηκε στο Σκοπευτήριο και μόλις πρόσφατα ξεκίνησαν οι διαδικασίες ανέγερσης μουσείου στον χώρο. Τα κρατητήρια της γερμανικής Κομαντατούρ στην Κοραή 4, μόλις το 2008 άνοιξαν τις πύλες τους στο κοινό, ενώ τα διοικητήρια των SS στην οδό Μέρλιν στο Κολωνάκι έχουν μετατραπεί σε πολυκατάστημα ομορφιάς. Η αντίστοιχη περίπτωση της μετατροπής των κτιρίων διοίκησης των SS στο Βερολίνο σε μουσείο και κέντρο έρευνας (Τοπογραφία του Τρόμου) ανάγει το ζήτημα της διαχείρισης της «δύσκολης κληρονομιάς» και της μετατροπής της αφηρημένης μνήμης σε κυριολεκτική, σε μια δύσκολη διαδικασία που όμως είναι κοινή ευρωπαϊκή πρακτική. Εξαιρεση αποτελεί σε αυτό η Ελλάδα.

25 Ο Henry Rousso ήταν ο πρώτος Γάλλος ιστορικός που αμφισβήτησε και κατάφερε να καταρρίψει το ιδεολόγημα της παράταξης του Ντε Γκολ περί γαλλικού ένδοξου παρελθόντος και παλλαϊκής αντίστασης των Γάλλων στη διάρκεια του Β' Παγκοσμίου Πολέμου. Βλ. το γνωστό βιβλίο των Eric Conan / Henry Rousso, *Vichy. Un passé qui ne passe pas*, Fayard, Παρίσι 1994.

26 Βλ. Αντώνης Λιάκος, *Πως το παρελθόν γίνεται ιστορία*, Πόλις, Αθήνα 2007, σ. 94-120.

Η εποχή

Εβδομαδιαία εφημερίδα της Ανανεωτικής Αριστεράς

Μέσα στα Κινήματα,
στην Αριστερά

<http://www.epohi.gr>

